

İHRACATA DAYALI BÜYÜME MODELİNİN İMALAT SANAYİ İHRACATI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN SAPTANMASINA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

Deniz ZÜNGÜN¹, İlkay DİLBER²

¹ Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dr.

² Celal Bayar Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, Yardımcı Doçent Dr.

A RESEARCH ABOUT DETERMINING THE EFFECT OF EXPORT-ORIENTED GROWTH MODEL ON THE EXPORTATION OF MANUFACTURING INDUSTRY

Abstract: According to foreign trade perspective, a developing country can follow two different paths aimed at industrialization policies. The first one is import substitution industrialization based on protectionism; the second one is the policy of export-oriented industrialization aimed at integration in the international economy. Turkey applied both of these policies for developing its economy. When the import substitution industrialization policies that have been applied in our country since 1963 started to be inadequate, export-oriented industrialization policy was adopted with the decision taken within the framework of the Stabilization Program on January 24th 1980. While the significant increases were performed in Turkey's export volume as a result of positive developments created by these policies, the composition of export products has changed. The best evidence of this change is incredible progress that is seen in export item of manufacturing industry which is one of the most important industrial sectors in the economic structure.

Keywords: *Export-Oriented Industrialization, Stabilization Program, Manufacturing Industry.*

İHRACATA DAYALI BÜYÜME MODELİNİN İMALAT SANAYİ İHRACATI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN SAPTANMASINA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

Özet: Dış ticarete bakış açısına göre gelişmekte olan bir ülke, sanayileşme politikalarına yönelik olarak iki farklı yol izleyebilmektedir. Bunlardan ilki, korumacılığa dayanan ithal ikameci sanayileşme politikası; ikincisi de, uluslararası ekonomiyle bütünleşmeyi amaçlayan ihracata dayalı sanayileşme politikasıdır. Türkiye, ekonomisini kaldırmak amacıyla her iki politikayı da uygulamıştır. Ülkemizde 1963 yılından itibaren uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikaları yetersiz kalmaya başlayınca, 24 Ocak 1980 tarihindeki İstikrar Programı çerçevesinde alınan karar ile ihracata dayalı sanayileşme politikası benimsenmiştir. Söz konusu politikaların yarattığı olumlu gelişmeler sonucunda, Türkiye'nin ihracat hacminde önemli düzeyde artışlar gerçekleşirken; ihracat ürün kompozisyonu da değişikliğe uğramıştır. Bu değişime en iyi kanıt ise; ekonomik yapı içerisindeki en önemli sanayi dallarından imalat sanayinin ihracat kaleminde görülen inanılmaz gelişimdir.

Anahtar Kelimeler: *İhracata Dayalı Sanayileşme, İstikrar Programı, İmalat Sanayi.*

I. GİRİŞ

Cumhuriyetimizin ilk yılları itibariyle öncelik sanayi sektörüne yönelik kalkınma stratejilerine verilmiş ve sanayileşmenin özel sektör tarafından serbest piyasa koşullarında gerçekleştirilmesi amacıyla gerekli adımlar atılmıştır. Ancak sanayileşme çabalarının hız kazandığı 1930 yılından itibaren Türkiye'de sanayi daha çok temel tüketim mallarının ithal ikamesine dayanan bir yapıya sahip olmuştur. 2.nci Dünya Savaşı'nın bitiminden 1953 yılına kadar geçen süreçteki sanayileşme stratejilerinde oldukça liberal bir uygulama ortaya koyan Türkiye, 1953 yılında döviz darboğazına girilmesiyle birlikte ithal yasakları, kotalar ve yüksek gümrük duvarlarının oluşturduğu ithal ikameci stratejiye yönelmiştir.

Böylelikle ülke ekonomisi dış ödeme açıkları ve enflasyon getirdiği bunalıma doğru ilerlemiş ve plansız bir büyüme dönemine girilmiştir. Ekonomide yaşanan söz konusu bunalımın başlıca nedeni ise, Türkiye'nin iç ve dış

kaynaklarını zorlayarak plansız bir kalkınma arayışına sürüklenmesidir.

1950'li yılların özellikle de ikinci yarısını ithal ikameci stratejileri bilinçsiz bir şekilde uygulanarak geçiren Türkiye, 1960-1970 döneminde içe dönük sanayileşme politikalarını, belirlediği plan ve program çerçevesinde uygulamıştır. 1970 yılındaki devalüasyonla birlikte ilk kez liberal bir dış ticaret rejimine geçiş yapılmış, ancak bu rejime ilişkin politikaların yürütülmesinde ortaya çıkan zorluklar da 1974 yılı itibariyle içe dönük stratejileri yeniden gündeme getirmiştir. İçe dönük stratejiler ise, o yıllarda meydana gelen dış borçlanma ve işçi dövizlerinin de katkısıyla 1977 yılına kadar başarıyla uygulanmıştır. Ancak petrol krizinin küresel boyutlara ulaştığı 1978 yılından itibaren sanayileşme politikaları ülkemizde kötü bir döneme girmiş ve 1980 yılına gelindiğinde de Türkiye için dışa dönük sanayileşme stratejisini uygulamaktan başka bir yol kalmamıştır.

Nitekim 24 Ocak 1980 tarihinde, ülkemizde uygulanan sanayileşme stratejileri açısından köklü bir değişimi simgeleyen İstikrar Programı yürürlüğe girmiştir. Bu tarihten itibaren Türkiye ithal ikameci sanayileşme stratejisini terk etmiş ve ihracata dayalı bir sanayileşme modeline geçiş yapmıştır. Böylece sadece yatırım ve ara malları üretimine yoğunlaşma anlayışından vazgeçilerek sanayinin daha çok dışa açılmasına odaklanılmış ve ithalatta liberalleşme yolu izlenerek de ülkenin sanayi yapısı düzene sokulmaya çalışılmıştır. Özellikle de ithalatın liberalleşmesine yönelik çalışmalar 1984 sonrasında kaçakçılık ve karaborsanın önemli ölçüde ortadan kalkmasını, yabancı sermaye girişinin artmasını ve ülkenin dinamik karşılaştırmalı üstünlükler teorisi doğrultusunda sanayileşmesini sağlamıştır. Ayrıca sanayileşme konusunda özel girişimciliğin desteklenmesine karar verilerek sigara ve çay gibi ürünlerin üretimlerindeki devlet tekelini kaldırılmış; piyasa koşulları göz önünde bulundurularak verimsiz KİT'lerin özelleştirilmesi gündeme getirilmiştir. Kısacası, imalat sanayinin dışa açılmasına yönelik ülke çapındaki tüm uygulamalara hız kazandırılmıştır. Uygulamaların hayata geçirilmesiyle birlikte dışa açılma imkanına kavuşan imalat sanayimiz pazarını genişletirken; pazar hacminin genişlemesi de iç talebin yetersiz olduğu alt sektörlerde gelişme olanağı sunmuştur. Dış pazarlara üretim yapılması ise kapasite kullanım oranlarının artmasına, işletmelerin ölçeklerini genişletmesine ve yeni yatırımlara gidilmesine yol açmıştır. Böylelikle ihracata dayalı sanayileşmeyle birlikte maliyetlerin aşağıya çekilmesiyle pazar içerisindeki rekabet gücü artmış, dış pazarda oluşan rekabet ortamının yurtiçi üretimine yansısıyla da ülke içindeki kalite yükselmiş, ama en önemlisi de Türkiye kendisi dışında da bir dünyanın var olduğunu fark etmiştir [1].

II. İHRACATA DAYALI SANAYİLEŞME STRATEJİSİ

Ülkeler, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları, yani kendilerinde en bol bulunan kaynakları kullanarak ürettikleri, malların ihracını gerçekleştirmek amacıyla bir kalkınma politikası uygulamayı tercih etmişlerdir. Daha açık bir ifadeyle izledikleri bu politika; “mevcut kaynakların yurtiçinde tüketilecek ürünlerin imalatında kullanılması yerine, ihraç edilebilecek ürünlerin imalatında kullanılması” şeklinde kendini gösterecek olan kalkınma stratejisinin bir ürünüdür ve dışa dönük bu tip bir kalkınma stratejisi de ihracata dayalı sanayileşme stratejisi olarak ifade edilmektedir [2].

İhracata yönelik sanayileşme stratejilerinin uygulanmasındaki temel amaç; ülke kaynaklarının önemli kısmının ihracata yönelik üretim yapan sektörlerde kaydırılması yoluyla, yurtiçinde üretilen malların ihracatının artırılmasıdır [3]. Bu bağlamda stratejinin sağlıklı bir şekilde uygulanabilmesi için ülkelerin hangi malları alması, hangi malları satması ve dolayısıyla da

hangi üretim alanlarında uzmanlaşmaları gerektiği detaylarıyla belirlenmektedir. Çünkü ithal ikamesinin aksine, bu stratejide seçicilik ön plana çıkmakta, bir başka deyişle sadece gelişme potansiyeline sahip sanayilerde bu uygulama desteklenmektedir. Zira stratejinin temel felsefesi de; karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olunan endüstrilerde, yurtiçi talebin çeşitli makro araçlar ile kısılmasının da yardımıyla, bir arz fazlası elde edilmesi ve bu fazlanın dünya piyasalarında satışa sunulmasıdır [4]. Böylelikle hem dar iç piyasa engeli ortadan kalkmış olacak ve hem de optimum ölçekte üretim gerçekleştirilecektir. Bu sayede üreticiler, dış pazardan elde edebilecekleri ucuz girdi ile faktör donanımına uygun üretim imkanına kavuşacakları gibi; kaliteyi yükseltecek ve maliyetlerini azaltacak yöntemlerin araştırılması amacıyla da kaynaklarının daha fazla kısmını ar-ge'lerine ayıracaktırlar.

İhracata dayalı sanayileşme, yerli ekonomiyi dünya ekonomisine bağladığı gerekçesiyle dış dünyaya bağlı bir stratejidir [5]. Ama aynı zamanda kaynak tahsisini de dış talebe göre şekillendirmek zorunda olan söz konusu ülkelerin uluslararası ticarete açık olmaları zorunluluk arz etmektedir. Çünkü stratejinin başarıya ulaşması gelişmiş ülkelerin pazarlarını; bu stratejiyi benimsemeye çalışan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin mallarına açmalarına bağlıdır. Ancak gelişmiş ülkelerin daha çok pazarlarını yine kendileri gibi gelişmiş olan ülkelerin mallarına açtıkları da gözden kaçmamaktadır.

II.1. İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisinde Uygulanan Politikalar

II.1.1. Gerçekçi Döviz Kuru Uygulaması

İhracata dayalı sanayileşme yolunu seçen ülkelerin uyguladıkları politikaların başında kur politikası gelmektedir. Çünkü dışa açılmanın başlıca koşulu, ulusal paranın dış değerinde aşırı değerlendirmenin kaynağı olan sabit kur sisteminin terk edilip, esnek kur sistemine geçiş yapılmasıdır [6]. Bu sayede hem döviz kurunda esneklik sağlanır, hem de çoklu kur yerine tek bir kur sistemi benimsenmiş olur. Ayrıca, esnek kur sistemine geçilmesiyle birlikte serbest piyasada oluşabilecek yüksek döviz kurları, ithalata rakip endüstrilere koruyucu bir etki sağlayacaktır. Daha açık bir ifadeyle, eskiden yüksek gümrük tarifelerinin yerli üretime yaptığı korumayı artık döviz kuru yapmış olacaktır.

II.1.2. Üretimde Verimi Arttırıcı Önlemlerin Alınması

İhracatın özendirilmesi için kur ayarlamaları gibi parasal önlemler her ne kadar büyük bir öneme sahip olsa da; dış ticaret sektörlerinde üretim ve verimliliği arttırıcı reel önlemlerin alınması gerektiği de yadsınamaz bir gerçektir. Bu konuda hükümetlerin atacağı adımları; uygun teknolojinin seçilmesi, işgücünün eğitilmesi, alt

yapının tamamlanması, optimum kapasitenin kullanılması ve son olarak da gereken kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi şeklinde sıralamak mümkündür [7]. Ancak üretim maliyetleri yüksek, pazarlama kanalları ise henüz kurulamamış olan bir ülkedeki üretim, muhtemelen kalite ve ambalajlama açısından uluslararası standartlara sahip olamayacaktır. Bu yüzden hükümetler, ihracatçılara uluslararası kalite, ambalaj, norm ve standartlarının yakalanmasına ilişkin gerekli bilgilendirmeleri yapmakla görevlidirler.

II.1.3. Dış Ticaretin Serbestleştirilmesi

Dışa açılma sadece ihracatta artışın sağlanması değil; aynı zamanda tüm mal ve hizmet piyasalarının serbestleştirilmesi, bir bakıma dış dünya ile bütünlüğün sağlanması demektir. Bunun için de ülkeye döviz kazandırabileceği düşünülen her türlü mal ve hizmetin saptanıp; bunların önemini vurgulayıcı gerekli çalışmalar yapılmalıdır. Öncelikle kotalara dayalı korumacı sistem tarifelere dayalı korumacı sistemden çok daha fazla tehlike arz etmektedir. Bu sebepten dolayı da ithalatın serbestleştirilmesindeki ilk adım daima kotaların kaldırılması şeklinde kendini göstermektedir. Uygun zamanın kollanmasıyla birlikte tarifelerde yapılacak olan indirimler de bu hamleyi izler. Böylelikle dış ticaretin serbestleşmesine yönelik ilk hamleler yapılmış olur. Ancak tam anlamıyla bir serbestleştirmeden bahsedilebilmesi için dış ticaretin yanı sıra kambiyo rejimi ve uluslararası sermaye akımlarının da bu serbestleştirme kapsamının içerisinde yer alması gerekmektedir. Aksi takdirde uluslararası sermayenin, sınırları aşarak ülke içerisine girmesi bir hayli zor olacaktır.

II.1.4. Yurt İçindeki Piyasaların, Yurt Dışındakilerle Rekabet Edebilecekleri Düzeye Getirilmesi

İhracata dayalı sanayileşme atılımında başarılı olunabilmesi için hükümetler; ihracatçıların eğitilmesi, ekonomide bir ihracat bilincinin yaratılması, malların dış piyasalarda tanıtılması, yabancı piyasalara açılabilmeleri için ihracatçılara destek sağlanması vb. konularda yardımcı olmaktadır [8]. Bunun yanı sıra ihracat endüstrilerine bazı zamanlarda vergi iadesi, vergi, resim ve harç istisnası, ithal girdilerden gümrük alınmaması, döviz tahsisi, ucuz kredi verilmesi gibi bazı kolaylıklarda sağlanmaktadır. Fakat bu tip uygulamalar; ülkelerin bütçelerinde önemli düzeyde bir gelir kaybına yol açtıkları, ama en önemlisi de ülkeler arasındaki rekabete zarar verdikleri gerekçesiyle gerek Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması'na ters düşen (GATT), gerekse Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) tepkisini alan uygulamalar olmuşlardır. Ayrıca, yurtiçi piyasalarının dış dünyayla rekabet edecek konuma ulaşabilmeleri için bürokratik işlemler mümkün olan en düşük seviyeye indirilmeye çalışılır ki bu sayede hem ihracat hızlandırılmış olur, hem de kaynak israfının önüne geçilir.

II.2. İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisinin Getirdiği Üstünlükler

II.2.1. Ekonomik Büyüme Üzerinde Yarattığı Olumlu Etkiler

İhracata dayalı sanayileşme temel olarak dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye dayandığından; bu strateji kapsamında özellikle ara ve yatırım mallarının ihracatının teşvik edilmesi ekonomik büyüme üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Bu etkilerden bazılarını; 'kaynakların karşılaştırmalı üstünlüklerin olduğu alanlara kayması, emek faktörünün bol olduğu ülkelerde istihdamın artması, ölçek genişlemesi ve ölçek ekonomilerinden yararlanılması, firmaların dış rekabete açılmaları ve rekabetin etkisiyle verimlilik artışlarının ve yeni teknolojilerin kullanımının gerçekleşmesi' şeklinde saymak mümkündür [9].

II.2.2. Ülke Ekonomisine Kazandırdığı Dinamizm

Bu stratejiyi benimseyen ülkeler dış talebe göre üretim yapmayı amaçladıkları için ihracat edecekleri ürünleri ve pazarları çeşitlendirme gereksinimi duyarlar ve dolayısıyla da ekonomik yapılarında büyük ölçüde bir değişikliğe giderler. Öncelikle ülkeler daha gelişmiş üretim tekniklerine yönelirler ve bu durum onların daha fazla üretim yapmalarına olanak tanır. İhracat kapasitesinin genişlemesiyle birlikte büyük pazarlara açılan ülkelerin hem döviz gelirleri artar ve hem de yatırım mallarının dışalımını kolaylaştırır. Sonuç olarak da, yeni sanayilerin kurulması için gerekli olan ortam sağlanırken; ekonomiye de bir dinamizm kazandırılmış olur [10].

II.2.3. Dış Şoklara Karşı Sağladığı Dayanıklılık

Dışa dönük sanayileşme stratejisinin getirilerinden birisi de; dış şokların yaşandığı dönemlerde ülkenin bu şoklara karşı dayanıklılığını muhafaza etmesidir. Çünkü bu stratejiyi uygulayan ekonomilerde tüketim mallarından, ara ve yatırım mallarına kadar ithalata rakip birçok ürünün yerli üretimi gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla da bu ekonomilerin herhangi bir dış şokla karşılaşmaları halinde; bu şoku atlatmak amacıyla yerli üretimle rekabet eden malların ithalatını kısıtlamak daha kolay olmaktadır.

III. TÜRKİYE İMALAT SANAYİNİN İHRACAT HACMİ

1970'li yılların sonunda döviz darboğazına düşen Türkiye, ihracata dayalı sanayileşme stratejilerini benimseme kararı almıştır. Gelişmekte olan ülkeleri dış pazarlara yönlendiren bu strateji; Türkiye için dönüm noktası olan 24 Ocak 1980 sonrasındaki gelişmelerin de önemli bir parçasını oluşturmuştur. Nitekim ekonomik istikrar kararlarıyla tam olarak uygulamaya koyulan sanayileşme stratejisi sonucunda ihracat hacmimizde

önemli oranda artış sağlanırken, bu artışların büyük ölçüde imalat sanayi ürünleri üzerinde yoğunlaştığı gözlenmiştir.

Yıllar itibariyle Türkiye'nin toplam ihracatı ile imalat sanayinin ihracatının yer aldığı Tablo – 1, uygulanan politikalar sonrasında ihracatta meydana gelen artışı rakamsal olarak gözler önüne sererken; bu artıştaki imalat sanayi ihracatının katkısını da 'imalat sanayi ihracatının payı' kolonunda ortaya koymaktadır. Buna göre, 80'li yıllara 1 milyar dolarlık ihracat hacmiyle giren Türkiye imalat sanayi, toplam ihracatın yalnızca % 36,54'ünü oluştururken; 1985 yılı itibariyle 6 milyar dolar rakamını geçtiği gibi, toplam ihracatın da % 75,71'ini açıklayacak düzeye ulaşmıştır. Ancak 1986 yılına kadar kesintisiz olarak uygulanan 24 Ocak kararlarının sektöre uğramasıyla birlikte ihracat rakamları % 6'lık bir düşüş yaşarken; imalat sanayi ürünlerinin ihracatında daha büyük ölçekli bir düşüşün gerçekleşmesi, toplam ihracat içindeki payının % 71,24'e kadar düşmesine sebep olmuştur.

İran – Irak Savaşı'nın sona erdiği 1989 yılına gelindiğinde, ihracatımızda % 0,5'lik bir gerileme görülürken; imalat sanayi ihracatı % 4 oranıyla sınırlı kalsa da artış göstermiştir. Fakat imalat sanayine ilişkin ihracat rakamlarında artış gözlemlense de; gerek 1989 gerekse 1990 yıllarında ithalatta meydana gelen büyüme, ihracatta yakalanan büyüme oranlarının üzerinde gerçekleşmiştir. Türkiye'de meydana gelen 1994 ve 1998 krizleri tüm ekonomik göstergelerin dibe vurmasına sebep olurken; devalüasyonlardan beslenen ihracat rakamları artış kaydetmiştir. Nitekim imalat sanayine yönelik ihracat 1994'te % 21 oranında artarak 15 milyar doları geçerken; krizin küresel boyutta olduğu 1998'de de aynı kalemin ihracatı % 3'lük bir artış gösterip 24 milyar dolar seviyesini geçmiştir. Ancak Rusya krizinin 1999 ekonomisine yansıyan etkileri dış talepte durgunluğa yol açarken; ihracatı da olumsuz yönde etkilemiştir. Bu gelişmelere, yılın ikinci yarısında kurların reel olarak değerlendirilmesi ve ihracat sektörlerindeki fiyatların düşmesi eklenince de imalat sanayi ihracatı % 3,5 oranında daralma göstererek 23,95 milyar dolar seviyesine gerilemiştir [11].

2000 yılı, imalat sanayi ihracatı açısından başarılı geçen bir yıl olmuştur. Tarım ve ormancılık ürünleri ihracatının gerilemesi ülkenin ihracat performansının zayıflamasına yol açarken; 25,5 milyar dolara ulaşan imalat sanayi ihracat hacmi bahsi edilen yıl içerisinde göstermiş olduğu % 4,9 oranındaki artışla toplam ihracat içinde en yüksek paya sahip olan sektör olmuştur. Aynı şekilde, 2000 yılında % 12,4 olan dünya ticaret hacmindeki artış oranının 2001 yılında % 1 seviyesine kadar gerilemesine rağmen; Türkiye imalat sanayi ihracatı % 13 oranında büyüme sağlamış ve hacmini yaklaşık olarak 29 milyar dolara çıkarmıştır. Kasım ve Şubat krizleri sonrasında hızlı bir daralma sürecine giren

ekonomimizde imalat sanayi ihracatında büyümenin ortaya çıkmasındaki nedenlerin başında ise, '2001 krizi sonrasında dalgalanmaya bırakılan Türk Lirası'nın büyük ölçüde reel olarak değer kaybetmesi' gelmektedir.

Tablo.1. İmalat Sanayi İhracatının Türkiye'nin Toplam İhracatındaki Payı

Yıllar	Türkiye'nin Toplam İhracatı (1000\$)	İmalat Sanayi İhracatı (1000\$)	İmalat Sanayi İhracat Payı (%)
1980	2.910.121	1.063.236	36,54
1981	4.702.934	2.293.513	48,77
1982	5.745.973	3.442.608	59,91
1983	5.727.833	3.657.851	63,86
1984	7.133.603	5.133.156	71,96
1985	7.958.009	6.024.935	75,71
1986	7.456.725	5.312.508	71,24
1987	10.190.049	8.054.943	79,05
1988	11.662.024	8.924.376	76,53
1989	11.624.691	9.287.536	79,89
1990	12.959.287	10.503.599	81,05
1991	13.593.462	10.829.757	79,67
1992	14.714.629	12.428.546	84,46
1993	15.345.067	12.945.203	84,36
1994	18.105.872	15.674.019	86,57
1995	21.637.041	19.260.113	89,01
1996	23.224.465	20.525.760	88,38
1997	26.261.071	23.312.799	88,77
1998	26.973.951	24.064.586	89,21
1999	26.587.225	23.957.812	90,11
2000	27.774.906	25.517.540	91,87
2001	31.334.216	28.826.014	92,00
2002	36.059.089	33.701.646	93,46
2003	47.252.836	44.378.429	93,92
2004	63.167.153	59.579.116	94,32
2005	73.476.408	68.813.408	93,65
2006	85.534.675	80.246.109	93,82
2007	107.271.750	101.081.800	94,23
2008	132.024.528	125.185.258	94,82

Kaynak: TÜİK Yıllık Ekonomik Rapor Göstergelerinden derlenmiştir.

Özellikle 2003 yılından itibaren imalat sanayindeki verimliliğin artması ve birim ücretlerin düşük bir seviyede oluşması sonucunda yükselişini sürdüren imalat sanayi ihracatı; 2007 yılına gelindiğinde 101 milyar dolarlık hacimle toplam ihracatın % 94,23'ünün açıklayıcısı haline gelmiştir. Ancak 2008 yılında toplam ihracatın % 22, imalat sanayi ihracatının %25 oranında artış göstermelerine karşın, yılın son çeyreğinde derinleşen küresel kriz ihracatımız üzerinde belirgin kırılmalar yaratmış ve 2001 sonrası istikrarlı bir artış eğilimine giren ihracat rakamlarında keskin bir yavaşlamanın

hissedilmesine yol açmıştır [12]. Ayrıca 1986 yılında petrol fiyatlarının düşmesi sonucu petrol ihracatçısı konumundaki ülkelerin satın alım gücünün azalmasının; Türkiye'nin ihracat rakamlarına yansdığı da unutulmamalıdır [13].

IV. UYGULAMA

IV.1. Araştırmanın Amacı

Yapılan araştırmadaki amaç, 1980 sonrası dönem itibariyle Türkiye'nin sanayileşme stratejilerinde meydana gelen değişimin, imalat sanayi ihracatı üzerindeki etkisini incelemektir. Bu doğrultuda, Türkiye'nin 1980 sonrası dönemine yönelik olarak, sanayileşme stratejilerini açıklayıcı nitelikteki değişkenlerde gözlemlenen değişim ile imalat sanayi ihracatına ilişkin değerler arasındaki ilişki incelenerek; inceleme sonucunda elde edilen bulgulara yorum getirilmiştir.

IV.2. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırma sonucunda cevaplanması beklenen temel hipotez aşağıdaki gibidir:

H0: Türkiye ekonomisinde uygulanan ihracata dayalı büyüme modeli ile söz konusu dönemde imalat sanayine ilişkin ihracat değerlerinde meydana gelen olumlu tablo arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H1: Türkiye ekonomisinde uygulanan ihracata dayalı büyüme modeli ile söz konusu dönemde imalat sanayine ilişkin ihracat değerlerinde meydana gelen olumlu tablo arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

IV.3. Araştırmanın Değişkenleri

Araştırma modelinde yer alan değişkenler aşağıda üç başlık altında sıralanmıştır. Bunlar:

- Sanayileşme stratejisini temsil etmek üzere sanayi üretim endeksi (SÜE),
- İhracat yoğunluğunu temsil etmek üzere toplam ihracat miktarı (İM),
- İmalat sanayi ihracatını temsil etmek üzere de imalat sanayi ihracat (İSİ) değerleridir.

IV.4. Araştırmanın Yöntemi

Ekonometrik modeller üzerinde çalışılırken tüm değişkenlerin esnek yorumlamaları açısından öncelikle söz konusu değişkenlerin doğal logaritmaları alınmıştır. Diğer bir değişle modellemede kullanılan tüm veriler doğal logaritmaları alınarak analize tabii tutulmuşlardır.

Analizde E-views 5.1 ekonometrik analiz paket programının kullanımı uygun görülmüştür.

Ekonometrik metodoloji ilk olarak zaman serilerinin durağanlık özelliklerini irdeler. Değişkenler arasında anlamlı istatistikli ilişkilerin incelenebilmesi için serilerin durağan olması beklenmektedir. Zaman içerisinde ortalaması ve varyansı değişen seriler durağan olmayan veya birim kök içeren seriler olarak adlandırılmaktadır. Durağan olmayan zaman serileri ile çalışılması halinde sahte (spurious) regresyon sorunuyla karşılaşmak mümkündür. Bu durumda, regresyon çözümlenmesi ile elde sonuçlar ele alınan büyüklükler arasındaki gerçek bir ilişkiyi yansıtmayacaktır. Durağan olmayan zaman serileriyle yapılan regresyon çözümlenmeleri eğer ilgili zaman serisi verileri arasında ancak bir eş bütünleşme (cointegration) ilişkisi varsa gerçek bir ilişkiyi yansıtabilecektir. Zaman serilerinin durağanlık özelliklerinin araştırılması için birkaç yöntem bulunmakla birlikte literatürde yaygın şekilde kullanılan iki test mevcuttur: Bunlardan ilki 'Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testi', ikincisi de 'Phillips-Peron (PP) testi'dir. Söz konusu değişkenlerin zaman serileri durağanlık analizi için hem ADF ve hem de PP birim kök testleri kullanılmıştır. ADF ve PP için sıfır hipotezi birim kökün var olduğunu, yani serilerin durağan olmadığını; alternatif hipotez ise birim kökün var olmadığını, yani serilerin durağan olduğunu ifade etmektedirler. Söz konusu testlerin her ikisinde de, test istatistiklerinin kritik değerlerden küçük olması halinde sıfır hipotezi reddedilir. Dolayısıyla uygulama kısmında yer alan birim kök testlerinde (Unit Root) hem sabit trendsiz ve hem de sabit trendli model kullanılarak ADF ve PP testleri yapılmıştır.

Ancak değişkenler arasındaki farkın zamanla artma veya azalma eğilimi göstermek yerine durağan bir süreç sergiliyor ise; değişkenler arasında bir eş bütünleşme ilişkisinin varlığından bahsedilebilir. Böyle bir durum karşısında analizde yer alan seriler arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla, 'Engle-Granger eş bütünleşme' analizi kullanılmaktadır. Fakat bu analiz de, değişken sayısının ikiden fazla olması halinde birden fazla eş bütünleşme ilişkisi oluştuğundan dolayı; ikiden çok değişkenin bulunduğu durumlarda tercih edilmemiştir. Çünkü yapılan araştırmalar Johansen eş bütünleşme (VAR) analizinin, modelde ikiden fazla değişken bulunduğu diğer analizlere göre çok daha güçlü sonuçlar aldığını ortaya koymuştur. Bu sebepten dolayı da çalışmamızda Johansen eş bütünleşme analizine yer verilmiştir. Son olarak değişkenler arasındaki ilişkinin yönünün belirlenmesi amacıyla Granger Nedensellik Testi'ne başvurulmuştur.

IV.5. Araştırmanın Bulguları

IV.5.1. Birim Kök Analizleri

Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Test sonuçları aşağıdaki gibidir:

Birinci aşamada, değişkenlerin düzey değerlerini belirlemek amacıyla ADF birim kök testi uygulanmıştır. Tablo.2'den de görüleceği üzere, uygulanan ADF birim kök testinden; 'ADF test istatistiği değerlerinin % 5 anlamlılık düzeyinde MacKinnon kritik değerinden düşük olması (mutlak değer bazında yüksek olması) dolayısıyla, serilerin birim kök içerdikleri şeklindeki H_0 hipotezinin reddedilmesi ve serilerin düzeyde durağan olduklarının kabul edilmesi' sonucuna varılmıştır.

Tablo.2. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Sabit	Sabit ve Trend
SÜE	-1,666912(0)	-2,996729(10)
İSİ	-2,163595(0)	-1,894598(3)
İM	-0,421222(0)	-2,307077(0)
DSÜE	-5,419865(0)*	-5,584013(0)*
DİSİ	-6,029774(0)*	-5,623346(0)*
DİM	-5,373185(0)*	-5,330983(0)*

McKinnon (1996) Kritik Değerleri

Anlamlılık Düzeyi	Sabit	Sabit ve Trend
% 1	- 3,69987	-4,339330
% 5	-2,976263	-3,587527
% 10	-2,627420	-3,229230

* %5 düzeyinde durağandır.

-Tablodaki 'D' birinci dereceden fark işlemcisidir. Test istatistikleri hem sabit hem de sabit ve trend içerecek şekilde teste tabi tutulmuştur. -ADF testi için parantez içindeki rakamlar Schwarz Bilgi Kriterine (SIC) göre otokorelasyonun bulunmadığı minimum gecikme değerleridir.

İkinci aşamada değişkenlere ilişkin serilerin durağanlık düzeyini belirlemek amacıyla uyguladığımız Phillips-Perron Testi'nin sonuçları da Tablo.3.'de yer almaktadır.

Phillips-Perron test sonuçlarının yer aldığı tablomuzdan da görüldüğü üzere; Phillips-Perron test istatistiği değerleri % 5 anlamlılık düzeyinde MacKinnon kritik değerinden daha düşük bir değere (mutlak değer bazında daha yüksek bir değere) sahip olduğundan, 'serilerin birim kök içerdikleri şeklindeki H_0 hipotezinin'

reddedilmesi ve serilerin düzeyde durağan olması söz konusudur.

Tablo.3. PP Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Sabit	Sabit ve Trend
SÜE	-1,666912(0)	-2,466604(1)
İSİ	-2,075036(1)	-5,54872(2)*
İM	-0,439265(1)	-2,621742(2)
DSÜE	-5,420906(1)*	-5,582069(1)*
DİSİ	-6,657035(4)*	-6,158959(4)*
DİM	-5,449996(2)*	-5,504139(4)*

McKinnon (1996) Kritik Değerleri

Anlamlılık Düzeyi	Sabit	Sabit ve Trend
% 1	- 3,699871	-4,339330
% 5	-2,976263	-3,587527
% 10	-2,627420	-3,229230

* %5 düzeyinde durağandır.

-Tablodaki 'D' birinci dereceden fark işlemcisidir. Test istatistikleri hem sabit hem de sabit ve trend içerecek şekilde teste tabi tutulmuştur.

-PP testi için parantez içindeki değerler, Newey-West optimal uyarılama gecikmeleridir.

Serinin durağan olmadığını ifade eden sıfır hipotezine karşılık serinin durağan olduğunu ve birim kök içermediğini ifade eden alternatif hipotezi test eden her iki birim kök testinin sonucunda görülmektedir ki; tüm değişkenler düzeyleri itibariyle birim kök içermektedir ve dolayısıyla da durağan değillerdir. Ancak birinci farklarda durağan hale gelmişlerdir. PP test sonuçlarının da, ADF test sonuçlarını desteklediği görülmüştür. Bu sebeple de, birinci farklarda durağanlığı sağladığımız için seri I(1) olarak belirlenmiştir.

IV.5.2. Johansen Eşbütünlük (VAR) Analizi

Johansen tekniği eş bütünlük vektörlerin testinde iki olabilirlik oran (LR) kullanılmaktadır. Bunlardan biri iz istatistiği, diğeri de maksimum öz değer istatistiğidir. Bu istatistiklerin hipotez testleri ise aşağıdaki gibidir:

İz (Trace) İstatistiği için sıfır hipotezi;

H_0 : En fazla 'r' eşbütünlük testi vardır.

Maksimum özdeğer istatistiği için sıfır hipotezi;

H_0 : En fazla 'r + 1' eşbütünlük testi vardır.

Yukarıdaki hipotezler doğrultusunda gerçekleştirilen Johansen eşbütünleşme test sonuçları Tablo - 4'te verilmiştir. Daha açık bir ifadeyle, tablomuzda Sanayi Üretim Endeksi (SÜE), İmalat Sanayi İhracatı (İSİ) ve İhracat Miktarının (İM) uzun dönemde ortak bir trendlerinin olup olmadığına ilişkin eş bütünlüşme testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo.4. Johansen Eşbütünlüşme Analiz Sonuçları

Değişkenler : SÜE İSİ İM				
Gecikme Aralığı (birinci farklarda) 1 to 1				
Sıfır Hipotezi	Özdeğer	İz İstatistiği	0,05 Kritik Değer	Prob.**
Hiç*	0,827221	61,36155	29,79707	0,0000
En çok 1*	0,406654	15,71233	15,49471	0,0464
En Çok 2	0,079043	2,14089	3,84146	0,1434

Trace testine göre 0,05'de 2 adet kointegrasyon vektörü vardır.

Sıfır Hipotezi	Özdeğer	Max. Özdeğer İstatistiği	0.05 Kritik Değer	Prob.**
Hiç *	0,827221	45,64922	21,13162	0,0000
En çok 1	0,406654	13,57143	14,26460	0,0641
En Çok 2	0,079043	2,14089	3,84146	0,1434

Max-eigenvalue testine göre 0,05'de 1 tane kointegrasyon vektörü vardır.

* Hipotez 0,05'te red edilir.

Johansen eşbütünlüşme testinin sonucunda elde edilen değerler de göstermektedir ki; bu üç değişken arasında eş bütünlüşme ilişkisi bulunmaktadır. İz istatistiğine göre 2 eş bütünlüşme vektörü varken maksimum özdeğer istatistiğine göre 1 eş bütünlüşme vektörü vardır. Bu eş bütünlüşme ilişkisi; sanayi üretim endeksi (SÜE), imalat sanayi ihracatı (İSİ) ve toplam ihracat miktarının (İM) uzun dönemli ilişkiye sahip oldukları anlamına gelmektedir. Öyleyse söz konusu üç değişken arasında bulunan eşbütünlüşme ilişkisinin varlığı, Granger Nedensellik Testi'nin kullanılmasındaki gerekliliği ortaya koymuştur.

IV.5.3.Granger Nedensellik Analizi

Granger nedensellik testi bir VAR modelidir. VAR modeli gecikmelere karşı çok duyarlıdır. Bunun için Granger nedensellik testinin uygulanacağı değişkenlerin ortak gecikmeli değerini içerecek şekilde VAR testi

uygulanmalıdır. Schwarz kriteri ile uygun gecikme sayısı belirlenen modele, VAR modeli çerçevesinde Granger nedensellik testi uygulanmış olup, test sonuçları Tablo.5'te sunulmuştur.

Tablo. 5. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Ana Hipotez	Gözlem No	F İstatistiği	Prob.
İM İSİ'e (granger) neden olmaz	27	24,5636	0,00046
İSİ İM'e (granger) neden olmaz		13,9410	0,00103
İM SÜE'e (granger) neden olmaz	27	7,31239	0,01239
SÜE İM'e (granger) neden olmaz		0,50388	0,48464
SÜE İSİ'e (granger) neden olmaz	27	1,63250	0,21358
İSİ SÜE'e (granger) neden olmaz		6,65061	0,01647

Tablo.5'te yer alan Granger nedensellik testi sonuçlarını incelediğimizde; 0,05 düzeyinde sanayi üretim endeksinden (SÜE) ihracat miktarına (İM) ve yine sanayi üretim endeksinden (SÜE) imalat sanayi ihracatına (İSİ) doğru olan yönler hariç olmak üzere, diğer 4 yönde de istatistiksel olarak anlamlı nedensellik ilişkilerine rastlanmıştır. Ayrıca imalat sanayi ihracatı (İSİ) ve ihracat miktarı (İM) arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Üç değişken arasında var olan 'nedenselliğin yönleri' Tablo.6'da görsel olarak da gösterilmiştir.

Tablo.6. Değişkenler Arasındaki Nedensellik Yönleri

Değişkenler	Nedenselliğin Yönü	İlişki
İM-SÜE	→	Tek Yönlü Nedensellik
İSİ-İM	↔	Çift Yönlü Nedensellik
İSİ-SÜE	→	Tek Yönlü Nedensellik

V. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Çalışmamızın temel amacı, 1980 sonrası dönemde Türkiye'de izlenen ihracata dayalı büyüme modeli çerçevesinde imalat sanayi ihracatında meydana gelen değişimlerin ne şekilde ve hangi boyutlarda gerçekleştiğinin analiz edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye'nin 1980 sonrası dönemine yönelik olarak, sanayileşme stratejilerini açıklayıcı nitelikteki değişkenlerde gözlemlenen değişim ile imalat sanayi ihracatına yönelik değerlerdeki değişime ilişkin ekonometrik bir analiz gerçekleştirilmiş ve elde edilen bulgulara ilişkin değerlendirme aşağıda sunulmuştur.

Bu bağlamda, Türkiye imalat sanayi için geçerliliği sınanmış olan Granger Nedensellik Analizi'ne göre, ihracata dayalı büyüme stratejileri, imalat sanayine ilişkin ihracat değerlerini etkilemektedir. Çünkü uygulanan nedensellik analizi sonuçları, sanayileşme stratejileri ve imalat sanayi ihracatına yönelik değişkenler arasında karşılıklı bir etkileşimin var olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla da imalat sanayi ihracatı açısından sanayileşme stratejilerinin önemli bir unsur olduğu, bu analiz sonuçları aracılığıyla açık bir şekilde görülmüştür. Ayrıca 24 Ocak kararları doğrultusunda ihracata dayalı sanayileşme stratejilerine geçiş yapılmasıyla birlikte, 1980 yılında 1 milyar dolarlık ihracat hacmiyle toplam ihracatın % 36,5'lik kısmına sahip olan imalat sanayinin, 2008 yılı itibariyle 125 milyar dolarlık ihracat hacmini yakalaması ve ülke ihracatının % 94,8 oranındaki kısmını oluşturması; analizimizin sonuçlarını doğrulayıcı niteliktedir.

Ancak söz konusu dönemde uygulamaya konulan ihracata dayalı sanayileşme stratejilerinin imalat sanayi ihracatı üzerindeki varlığının analiz aracılığıyla kanıtlanmasına karşın; elde edilen değerlerin beklenen düzeyde gerçekleşmediği ve bu dönemde uygulanan politikaların süreç politikalarıyla sınırlı tutulmalarından ötürü de imalat sanayi genel yapısının köklü bir değişim gösteremediği sonucuna varılmıştır. Bu sonuca varmamızdaki başlıca sebepler ise, 1990'lardan itibaren ihracat yönlü sanayileşme hedeflerinin terk edilmesi, bu süreçte imalat sanayinin ihmal edilmesi ve özellikle de Türkiye'nin 1994, 1998, 2000 ve 2001 yıllarında gördüğü ekonomik krizlerin imalat sanayini derinden etkilemesidir.

Bu arada imalat sanayi ülke içerisindeki ekonomik krizlerle yıpranırken, dış dünyaya karşı rekabet gücünü de iyice yitirmiştir. Ele aldığımız dönem itibariyle imalat sanayinde üretilen neredeyse tüm ürünlerin dünya çapındaki ihracatı Çin, Hong-Kong, Güney Kore ve Tayvan gibi uzak doğu ülkelerinin eline geçmiştir. Bu durum da, Türkiye'nin imalat sanayi ihracatını ve uzun dönemde de sanayinin yapısını olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle 2005 yılından itibaren üretim girdi maliyetlerinin çok düşük düzeylerde olduğu Çin ve Hindistan gibi ülkeler Türk imalat sanayi ihracatı için bir tehdit unsuru haline gelmiştir. Dolayısıyla Türkiye, imalat sanayinin geleceği için söz konusu ülkelere karşı zayıflayan rekabet gücünü arttırmak istiyorsa, üretim girdilerinin maliyetlerini düşürmeye yönelik acil önlemler almalıdır. Buna göre, enerji indirimi, istihdam oranında vergi indirimi, üretime katılan krediye ilişkin faiz oranlarının düşürülmesi ve vadelerin uzatılması gibi önlemler ile üretim maliyetlerine müdahale edilmeli ve bu sayede imalat sanayinin etkinliği artırılmalıdır. Çünkü bir kısım Avrupalı girişimci yatırımlarını Çin ve Hindistan gibi ülkelere kaydırırken; bu ülkelerin ürettiği ürünlere kısıt getiren bir takım Avrupa Birliği ülkeleri de üretimlerini coğrafi bakımdan yakın ve yine ucuz

üretimin gerçekleştiği Macaristan, Polonya, Romanya ve Bulgaristan gibi Avrupa ülkelerine kaydırmışlardır. Türkiye de üretim maliyetlerini düşürmeye yönelik önlemleri alıp sahip olduğu coğrafi konumun avantajını en iyi şekilde kullanmalıdır.

Dolayısıyla, imalat sanayimiz açısından dikkat edilmesi gereken iki önemli husus bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; küresel ekonominin bu derece ilerleme gösterdiği ve buna bağlı olarak da üretim maliyetlerinin bu kadar düşük seviyeleri gördüğü bir dönemde Türk imalat sanayi üretim maliyetlerini dış dünyaya rakip olacak düzeyde tutamaz ise, sonunda tükenme noktasına ulaşacaktır. İkinci husus ise; ucuz emeğe ve aynı zamanda çok kalabalık nüfuslara sahip Çin ve Hindistan'ın dünya ticaretindeki konumuna karşı korunma amaçlı olarak çok çeşitli kısıtlamalar uygulanmaktadır. Ancak örtülü ya da açık bir şekilde gerçekleştirilen söz konusu kısıtlamaların sonraki aşamalarında; bunu uygulayan ülkeler tarafından kapsamın genişletilmesi halinde, Türkiye imalat sanayi de bu durumdan zarar görecektir. Dolayısıyla da, Türkiye'nin en güçlü sanayi dalı olarak kabul görmüş olan imalat sanayine yönelik kısıtlama ve kota konularında, gerek Avrupa Birliği ve gerekse Gümrük Birliği'ne karşı kesinlikle taviz verilmemeli ve bu konularda pazarlığın söz konusu olmayacağı yönünde bir tavır sergilenmelidir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- [1] Karluk, S.R. (2004). *Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişim*. 8. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları.
- [2] Alkin, E.; Yıldırım, K. & Özer, M. (2006). *İktisada Giriş*. 4. Baskı. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 1472.
- [3] Yılmaz, T. (1985). *Teoride ve Uygulamada Ekonomik Entegrasyon*. İstanbul: Can Matbaası.
- [4] Çelebi, K. (1990). Türkiye'de 1980 Sonrası İhracata Yönelik Sanayileşme Modelinde İhracata Özgü Teşviklerin Sanayileşme Açısından Değerlendirilmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*.
- [5] Carbaugh, J.R. (2002). *International Economics*. 8. Ed. Cincinnati: South Western Co.
- [6] Meier, G. (1980). *International Economics*. Oxford: Oxford University Pres.
- [7] Dülgeroğlu, E. (1988). *Kalkınma Ekonomisi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- [8] Seyidoğlu, H. (2001). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*. 14. Baskı. İstanbul: Güzem Yayınları.

- [9] Krueger, O.A. (1974). Foreign Trade Regimes and Economic Development: Turkey. *NBER Conference Series*, 1, Newyork, 271-339.
- [10] Serin, N. (1971). *Kalkınma ve Dış Ticaret*. No: 30. Ankara: S.B.F. Yayını.
- [11] T.C.M.B. (2000). *Yıllık Rapor 1999*. Ankara: T.C.M.B. Yayınları.
- [12] T.C.M.B. (2009). *Yıllık Rapor 2008*. Ankara: T.C.M.B. Yayınları.
- [13] Kazgan, G. (1994). Paket çok yetersiz. *İktisat Dergisi*, (394), 23-25.

Deniz ZÜNGÜN

zungund@hotmail.com

He graduated from the Economics Department of the Faculty of Economics and Administrative Science at Istanbul Bilgi University in 2001. He had an MSc degree in the field of Economics Theory from Celal Bayar University, Manisa in 2004 and received his PhD. from the Institute of Social Sciences at the same university in 2010. His research interests are debts, wages and growth models.

İlkay DİLBER

ilk-hoca@hotmail.com

He graduated from the Economics Department of the Faculty of Economics and Administrative Science at Dokuz Eylül University in 1990. He received his MSc degree from Institute of Social Science at Dokuz Eylül University in 1994 and had a Ph.D. degree in Economics from Celal Bayar University, in the year of 2004. He currently works for the Faculty of Economics Administrative Science as the member of Economics Department at Celal Bayar University. His main research areas are economic growth models, national income and foreign trade policies.